

เอกสารชุดความรู้

การบังคับเก็บสารพันธุกรรม (DNA)

ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

- ตั้งแต่ปี 2555 มูลนิธิผสานวัฒนธรรมได้รับรายงานว่า หน่วยงานความมั่นคงในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ได้ริเริ่มปฏิบัติการบังคับตรวจสอบสารพันธุกรรม (DNA หรือ "ดีเอ็นเอ") ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้เป็นจำนวนมาก โดยพบว่าผู้ถูกเก็บเกือบทุกคนเป็นชาวมลายูมุสลิม ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่มักกล่าวอ้างว่าเป็นการเก็บข้อมูลเพื่อประกอบฐานข้อมูลของหน่วยงานความมั่นคงที่ใช้ในการค้นหาผู้กระทำผิดในเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่

- ต่อมาในปี 2562 มูลนิธิผสานวัฒนธรรมได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากรายงานข่าวและเอกสารราชการ พร้อมทั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ถูกเก็บ DNA จำนวนกว่า 20 คน พบว่า กระบวนการเก็บ DNA มักใช้วิธีการสุ่มบังคับตรวจ โดยอาศัยวิธีการ เช่น การตั้งด่านตรวจในบางชุมชน, การปิดล้อมตรวจค้นครัวเรือน หมู่บ้าน หอพัก และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา รวมไปถึงชุมชนชาวจังหวัดชายแดนใต้ที่กรุงเทพฯ การเก็บมีขั้นตอนดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ (ทหารหรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานความมั่นคงอื่นๆ) มักใช้ก้านสำลียาว (ในบางกรณี เจ้าหน้าที่จะนำไปชุบน้ำยา) ป้ายที่กระพุ้งแก้มสองข้างเพื่อขูดเอาเยื่อกระพุ้งแก้ม
2. นำตัวอย่าง DNA เก็บใส่กล่องที่บิสีนน้ำตาล รูปร่างคล้ายกล่องยาสีฟัน
3. เจ้าหน้าที่ให้เจ้าของดีเอ็นเอเซ็นชื่อตนเองบนกล่อง

- ปฏิบัติการดังกล่าวมักพุ่งเป้าไปที่หมู่บ้านหรือชุมชนที่เจ้าหน้าที่สงสัยว่าเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความรุนแรงหรือมีความเกี่ยวข้องกับขบวนการฯ ทั้งนี้ คนที่ถูกตรวจล้วนเป็นประชาชนผู้บริสุทธิ์ มิได้เป็นผู้ต้องหาตามกฎหมาย (แม้เจ้าหน้าที่อาจมีข่าวกรองว่าเป็นผู้ที่น่าสงสัยก็ตาม) โดยส่วนใหญ่ เจ้าหน้าที่มักไม่ได้ขอความยินยอมจากผู้ถูกเก็บและในบางกรณี ในบางกรณี อาจให้เจ้าของ DNA เซ็นแบบฟอร์มยินยอมหลังจากกระบวนการตรวจเก็บเสร็จสิ้น ตั้งแต่เดือนมกราคม - กันยายน 2562 มูลนิธิผสานวัฒนธรรมได้รับข้อร้องเรียนและตรวจสอบข้อเท็จจริงว่ามีการบังคับตรวจ DNA ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างน้อย 139 กรณีในพื้นที่ชายแดนใต้ มีตัวอย่างกรณีสำคัญ

เช่น การเก็บ DNA เด็กนักเรียนชาวกำพูชา 30 คนจากโรงเรียนปอเนาะมัธยมศึกษาตุลพละที่ อ.มายอ จ.ปัตตานี¹ และชาวบ้าน 60 คนจากบ้านแหร อ.ธารโต จ.ยะลา² เป็นต้น

- นอกจากการบังคับตรวจ DNA ตามชุมชน ยังมีการบังคับตรวจ DNA ของชายผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้และสี่อำเภอจังหวัดสงขลาผู้ จำนวนกว่า 19,000 คน ในช่วงเกณฑ์ทหารระหว่างวันที่ 4-11 เมษายน 2562³ ในขณะที่ผู้ถูกเก็บ DNA ระหว่างการเกณฑ์ทหารได้เซ็นใบยินยอมก่อนให้เก็บตัวอย่าง DNA แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้รับข้อมูลอย่างเพียงพอว่า DNA นั้นจะถูกนำไปทำอะไร เก็บที่ไหน ใครเข้าถึงได้บ้าง และมีกำหนดเวลาในการทำลายตัวอย่างหรือไม่ นอกจากนี้ ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าสามารถปฏิเสธการให้ DNA ได้

- ในภาพกว้างของสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนใต้ การเก็บตัวอย่าง DNA เป็นหนึ่งในกลยุทธ์ของภาครัฐในการปราบปรามความรุนแรงด้วยวิธีการสอดแนมประชากรในพื้นที่เพื่อรวบรวมข่าวกรอง ซึ่งมาพร้อมกับนโยบายอื่นๆ ที่ใกล้เคียงกัน เช่น การเก็บข้อมูลใบหน้าประชากรในพื้นที่ผ่านการลงทะเบียนชิมโทรศัพท์มือถือ การถ่ายรูปบัตรประชาชน และทะเบียนรถ เป็นต้น

หลักกฎหมายภายในประเทศ

- มาตราที่ 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กำหนดไว้ว่า

“บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

การจับและการคุมขังบุคคลจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ

การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพในชีวิตหรือร่างกายจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติการทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมจะกระทำมิได้”

- การเก็บ DNA ที่ถูกต้องตามกฎหมาย สามารถกระทำได้อย่างได้เงื่อนไขตามมาตรา 131 และ 131/1 ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งระบุว่า

1. ผู้เก็บต้องเป็นพนักงานสอบสวน (เจ้าหน้าที่ตรวจชั้นสัญญาบัตร) หรือแพทย์และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บต้องทำเพื่อประโยชน์ต่อคดีความที่มีการกระทำความผิดทางอาญาซึ่งมีอัตราโทษจำคุกสูงกว่า 3 ปี
3. เก็บได้เพียงแค่ DNA ของผู้ต้องหาที่ได้รับการแจ้งข้อกล่าวหาแล้ว ผู้เสียหาย และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
4. เจ้าหน้าที่ต้องได้รับคำยินยอมจากผู้ถูกเก็บ หากปฏิเสธ ผู้ต้องหาที่จะปฏิเสธหรือไม่ยินยอมต้องมีเหตุผลตามสมควร หากไม่มีเหตุผล พนักงานสอบสวนที่มีคำสั่งให้เก็บ DNA จะสันนิษฐานว่าผลการตรวจเป็นผลเสียต่อผู้ต้องหา

ในกรณีของการบังคับตรวจ DNA ของประชาชนทั่วไปในพื้นที่ชายแดนใต้โดยหน่วยงานความมั่นคง เจ้าหน้าที่จึงไม่มีอำนาจในการเก็บ DNA ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

- กฎหมาย“พิเศษ”ด้านความมั่นคงอันประกอบไปด้วยพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก พ.ศ. 2457, พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548, และพระราชบัญญัติความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551 ก็มิได้ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ในการเก็บ DNA ในลักษณะดังกล่าวเช่นกัน

- ขั้นตอนที่เจ้าหน้าที่ให้เจ้าของ DNA เซ็นชื่อบนกล่องถือว่าขัดต่อหลักการห่วงโซ่พยาน (Chain of Custody) เนื่องจากการเปิดเผยชื่อถือเป็นการละเมิดสิทธิความเป็นส่วนตัว (Right to privacy) ของเจ้าของ DNA ซึ่งยังมิได้ถูกพิสูจน์ว่ากระทำความผิดกฎหมาย และทำให้กระบวนการตรวจพิสูจน์หลักฐานเกิดความไม่โปร่งใส สุ่มเสี่ยงต่อการทุจริต ดังนั้น

¹ https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_2151750

² <https://mgronline.com/south/detail/9620000070750>

³ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมได้จาก <https://prachatai.com/journal/2019/04/81983>

หลักฐานที่ขัดต่อหลักการนี้จึงไม่สมควรที่จะได้รับการรับฟังในชั้นศาล เพราะอาจทำให้การตัดสินคดีความถูกบิดเบือน ถือเป็นภาระละเมิดสิทธิของผู้ต้องหาในการได้รับการพิจารณาคดีความอย่างเป็นธรรม (Right to fair trial)

หลักสิทธิมนุษยชนและกฎหมายระหว่างประเทศ

การบังคับเก็บตัวอย่าง DNA ถือเป็นภาระละเมิดสิทธิมนุษยชนตามหลักการในอนุสัญญาระหว่างประเทศซึ่งประเทศไทยเป็นรัฐภาคีและมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม ดังต่อไปนี้:

สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง

- ในรายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนฉบับที่ 158/2558 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ได้ระบุว่า การเก็บ DNA ในลักษณะนี้ถือเป็นการละเมิดหลักสิทธิมนุษยชนตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR)⁴ โดยเฉพาะหลักในมาตรา 4(1) และมาตรา 9(1) ซึ่งระบุไว้ดังนี้:

“มาตรา 4(1): ในภาวะฉุกเฉินสาธารณะซึ่งคุกคามความอยู่รอดของชาติและได้มีการประกาศนั้นอย่างเป็นทางการแล้ว รัฐภาคีแห่งกติกานี้อาจใช้มาตรการที่เป็นการเล็งพินิจกรณีของตนภายใต้กติกานี้ได้เพียงเท่าที่จำเป็นตามความฉุกเฉินของเหตุการณ์ ทั้งนี้ มาตรการเช่นว่านั้นจะต้องไม่ขัดแย้งต่อพันธกรณีอื่น ๆ ของตน ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ และไม่เป็นการเลือกปฏิบัติเพียงเหตุแห่งเชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา หรือเผ่าพันธุ์ทางสังคม”

“มาตรา 9(1): บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพและความปลอดภัยของร่างกาย บุคคลจะถูกจับกุมหรือควบคุม โดยอำเภอใจมิได้ บุคคลจะถูกกีดรอนเสรีภาพของตนมิได้ ยกเว้นโดยเหตุและโดยเป็นไปตามกระบวนการที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย”

กสม.ได้ระบุเพิ่มเติมไว้ว่า การเก็บ DNA ในลักษณะนี้ถือเป็นการละเมิดสิทธิและเสรีภาพในร่างกายที่เกินความจำเป็น และมีได้เป็นไปตามหลักการที่กฎหมายบัญญัติไว้ แม้ว่าความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนใต้จะถือเป็นสถานการณ์ฉุกเฉิน แต่เจ้าหน้าที่ก็ต้องไม่ใช้อำนาจเกินขอบเขตในลักษณะดังกล่าว

สิทธิในการไม่ถูกเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ

- เมื่อปี 2555 ประเทศไทยได้เข้าตรวจสอบพันธกรณีต่ออนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติทุกรูปแบบ (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination) และคณะกรรมการว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติประจำสหประชาชาติ ได้เผยแพร่ข้อสังเกตเชิงสรุป (Concluding observation) เกี่ยวกับสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในไทย โดยย่อหน้าที่ 21 มีเนื้อหาส่วนหนึ่งระบุว่า “คณะกรรมการฯ มีความห่วงกังวลเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายพิเศษในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งมีรายงานว่าถูกนำมาบังคับใช้อย่างเลือกปฏิบัติต่อชาวมลายู ผ่านการมุ่งเน้นตรวจอัตลักษณ์หรือจับกุมคนด้วยเหตุผลทางเชื้อชาติ (Racial profiling)”⁵

⁴ ดูเอกสารดังกล่าวได้จาก https://voicefromthais.files.wordpress.com/2015/07/ccf11052558_00002-nhrcc-dna.pdf

⁵ ย่อหน้าที่ 21 ของ CERD/C/THA/CO/1-3, เข้าถึงได้จาก https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/THA/CO/1-3&Lang=En

- ต่อมา ในปี 2558 คณะกรรมการชุดเดียวกันได้รับเรื่องราวเรียนเกี่ยวกับการปิดล้อมตรวจค้นภายใต้กฎหมายพิเศษ และบังคับตรวจ DNA ในหมู่ นักศึกษานักกิจกรรมจากกลุ่ม BUMI และ PERWANI ในจังหวัดยะลา รวมถึงการบีบบังคับให้นักศึกษาเหล่านี้เซ็นแบบฟอร์มให้ความยินยอม จึงมีการส่งจดหมายมาแสดงความห่วงกังวลว่า หากปฏิบัติการดังกล่าวเกิดขึ้นจริง ก็อาจถือได้ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในลักษณะเดียวกับที่ระบุไว้ในย่อหน้าที่ 21 ของข้อสังเกตเชิงสรุปในปี 2555 ดังนั้นจึงเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักการสิทธิมนุษยชนเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีต้องปฏิบัติตาม⁶

- หากเจ้าหน้าที่ต้องการเก็บ DNA ของประชากรในจังหวัดชายแดนใต้ จะต้องปฏิบัติอยู่บนพื้นฐานของหลักการ “ความยินยอมอย่างสมัครใจ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูลเพียงพอ” (Free, Prior, and Informed consent หรือ FPIC) ซึ่งหมายความว่า ประชาชนผู้ถูกเก็บจะต้องให้การยินยอมก่อน โดยที่การตัดสินใจนั้นจะต้องเป็นอิสระ ไม่ถูกขู่เชิญบังคับ (free) มีเวลาตัดสินใจมากพอ (prior) และ ได้รับข้อมูลเพียงพอว่า DNA นั้นจะถูกนำไปใช้ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร (informed)⁷ แต่จากข้อมูลที่มีมูลนิธิผสานวัฒนธรรมได้รับรายงาน การเก็บ DNA ในพื้นที่มักมิได้เป็นไปตามหลักการดังกล่าว ประชาชนส่วนใหญ่ร้องเรียนว่า:

1. เจ้าหน้าที่มักมีท่าทางคุกคาม ใช้คำพูดและอาวุธข่มขู่ให้ยินยอม หากปฏิเสธ มักข่มขู่ว่าจะยิ่งถูกส่งสัยมากขึ้น
2. เจ้าหน้าที่มักไม่ได้แจ้งก่อนว่าจะมีการเก็บ DNA เพราะทำไปต่อเนื่องจากการปิดล้อมตรวจค้นแบบไม่มีหมายค้นหรือหมายจับ
3. เจ้าหน้าที่ไม่ได้ให้ข้อมูลว่า จะเอา DNA ไปทำอะไร ใครเก็บ ใครใช้ ใช้ยังไง ตรวจสอบได้หรือไม่

ภาคประชาสังคมกับการเฝ้าระวังการบังคับเก็บ DNA

องค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชนสามารถทำหน้าที่เฝ้าระวังการบังคับเก็บ DNA ได้ โดยการเก็บบันทึกข้อมูลการละเมิดอย่างละเอียด ตามแนวคำถามดังนี้:

1. ใครเป็นผู้เก็บ (เป็นพนักงานสอบสวนหรือไม่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายใด มาจากที่ไหน) ใครเป็นผู้ถูกเก็บ (มีคดีหรือไม่ เป็นผู้ต้องสงสัยโดยตรงหรือเป็นลูก ภรรยาแม่ และอื่นๆ)
2. แรงจูงใจในการเก็บ DNA เช่น เจ้าหน้าที่สงสัยผู้ถูกเก็บเกี่ยวกับอะไร เนื่องจากเหตุการณ์ใด
3. เจ้าหน้าที่อ้างว่าใช้อำนาจภายใต้กฎหมายอะไร
4. ตามปกติแล้ว เวลาบันทึกกรณีการเก็บ DNA สิ่งที่เราที่เรควรให้ความสนใจเป็นพิเศษคือหลักการ FPIC ดังนั้น การเก็บข้อมูลควรประเมินถึงจุดนี้ด้วย เช่น:
 - เจ้าหน้าที่ได้ให้เซ็นแบบฟอร์มคำยินยอมหรือไม่ เซ็นก่อนหรือหลังการเก็บ DNA ได้ให้เวลาอ่านหรือไม่ มีท่าทีกดดันหรือข่มขู่หรือไม่ในขณะที่เซ็น
 - หากเป็นกรณีที่เจ้าตัวพูดภาษาไทยไม่ได้ มีการใช้ล่ามหรือเอกสารเป็นภาษามลายูหรือไม่เพื่อที่จะให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ
 - เจ้าหน้าที่แจ้งหรือไม่ว่าจะนำ DNA ที่เก็บที่ไหน เพื่อไปทำอะไร

⁶ CERD/GH/mja/ks <https://voicefromthais.files.wordpress.com/2015/06/cerd-ewuap-letter-thailand-may-2015.pdf>

⁷ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับหลักการ Free, Prior, and Informed Consent (FPIC) ได้จาก <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ipeoples/freepriorandinformedsent.pdf>